

การส่งเสริมนวัตกรรมชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย*

จามรี พระสุนิล

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม สำนักวิชาสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Email: jamaree_sdm@hotmail.com

---

* บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย “การพัฒนาเครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ปี พ.ศ. 2564

วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 43 ฉบับที่ 2 (ก.ค.-ธ.ค. 2563) หน้า 181-218.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ การวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และจัดเวทีชุมชน ดำเนินการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จากผู้นำชุมชน แกนนำชุมชนด้านการพัฒนา ที่ถือเป็นนวัตกรชาวบ้านด้านต่าง ๆ ตามการให้ความหมายของชุมชนและแนวคิด การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน และตัวแทนชุมชน จำนวน 30 คน ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงอุปนัยอย่างมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านปางสามีวิถีชีวิตชุมชนเกษตรกรรมที่พึ่งพา ธรรมชาติ ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมและการเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมบนพื้นที่สูง ทุนชุมชนประกอบไปด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ด้านกระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านการศึกษา ระบบการจัดการน้ำ สหกรณ์ชุมชน และนำหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมและพื้นที่ความทรงจำ ที่ได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นธรรมชาติ สามารถสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา และประยุกต์ใช้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: นวัตกรชาวบ้าน, ศักยภาพผู้นำชุมชน, การส่งเสริมนวัตกรชาวบ้าน

Development Promoting of Local Innovator
in Banpangsa Community, Patueng Subdistrict,
Maechan District, Chiang Rai Province*

Jamaree Prasunin

Social Development Program, School of Social Sciences,

Chiang Rai Rajabhat University

Email: jamaree_sdm@hotmail.com

---

* This research article is part of project research “Development of Local Innovator Network for Promoting the quality of life in Banpangsa community, Patueng Subdistrict, Maechan District, Chiang Rai Province”. The scholarship from Chiang Rai Rajabhat University, 2021.

Abstract

An article based on Participatory Action Research (PAR) aims to study the process of promoting Local Innovator in Ban Pang Sa Community, Pa Tung Sub-district, Mae Chan District, Chiang Rai Province. Research methodology comprised of interviewing and organizing community forums were used. Key Informants were 30 development leaders and community representatives. An analytical method was participant inductive analysis.

The research found that with the agriculture community relying on nature and being a multicultural community in an elevated area, Ban Pang Sa community has its capital, namely wisdom, social capital, and natural resources. To promotion the Local Innovator, the community leader focused on education development, water management system and applied the sufficiency economy philosophy to create social innovation and memory space that has been naturally transmitted. In this way, it has been able to inherit wisdom knowledge and apply it amidst changes in the current social economy.

Keywords: Local Innovator, Potential Community Leaders, Promoting Local Innovator

ความเป็นมาและความสำคัญ

การส่งเสริมการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นศักยภาพของบุคคลและการพัฒนาที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้กลไกด้านงานพัฒนาโดยเฉพาะศาสตร์ด้านการพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการวิจัยที่มาจากการต่อยอดทุนชุมชนที่มีอยู่ โดยมีฐานคิดจากแนวคิดการพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง

การทำงานชุมชนมาจากความต้องการของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ให้คนในพื้นที่มองเห็นถึงศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน มาต่อยอดในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนอย่างสมดุล ในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อีกทั้งเกิดการร่วมคิด ร่วมวางแผน จากการนำเอาทุนชุมชนที่มีอยู่บูรณาการกับปัจจัยสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง และร่วมลงมือทำอย่างประสานงาน ทั้งด้านองค์ความรู้และทักษะประสบการณ์ที่ชุมชนมี เกิดการทำงานชุมชนแบบ “ระเบิดจากภายใน” ตามแนวคิดหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ให้เกิดการพัฒนาค้นในชุมชน การตกผลึกทางความคิด และวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริง ที่สามารถสร้างแนวทางแก้ไขได้ด้วยตนเอง และถ่ายทอดวิธีการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และต้นแบบชุมชนนวัตกรรมที่ผู้นำ/แกนนำชุมชนเป็นนวัตกรรมชาวบ้านที่มีความสามารถในการบริหารจัดการพัฒนาพื้นที่บ้านเกิดของตนเองที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาที่มีเป้าหมายในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals)

แนวคิดการพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งนี้ จะพิจารณาจากระดับหมู่บ้าน และการทำงานในระดับครัวเรือนและชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยระดับเล็กที่สุดของสังคม

ที่ต้องการการพัฒนาเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ ด้านทำงานในชุมชน ครั้งนี้ถือเป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน รวมถึงการบริหารจัดการพัฒนาพื้นที่บ้านเกิดของตนเองที่สอดคล้องกับบริบทและฐานทุนเดิม

ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทชุมชน และพบว่าในพื้นที่นี้มีทุนชุมชนที่สำคัญ และสามารถขยายผลให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับสังคมของประเทศไทยและระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจสังคม สภาพแวดล้อม เทคโนโลยีและนวัตกรรม ที่มีความสิ้นเปลืองและรวดเร็ว นวัตกรรมทางสังคมเป็นแนวความคิดและการกระทำที่เป็นที่ต้องการของสังคม และมีจุดประสงค์ที่พัฒนาทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งนี้ ผลประโยชน์ของนวัตกรรมทางสังคม นอกจากจะสร้างประสิทธิภาพแก่องค์กรหรือชุมชนนั้น ๆ แล้ว ยังส่งผลถึงการพัฒนาประเทศในด้านอื่น เช่น การพัฒนาคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมซึ่งสามารถเห็นได้จากผลการศึกษาเชิงประจักษ์จากบทความนี้จะเห็นได้ว่าเราควรให้การสนับสนุนนวัตกรรมทางสังคม เพราะนอกจากจะส่งผลให้องค์กรทำงานอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังส่งผลประโยชน์ต่อเนื่องไปถึงระดับชุมชน สังคม และประเทศเป็นลำดับต่อไป (กาญจนา แสงลิมสุวรรณ, 2555)

การพัฒนาโดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นกลไกที่จะพัฒนานวัตกรรมทางสังคม ให้ก่อเกิดนวัตกรรมชาวบ้านอย่างมีส่วนร่วม ถือว่าสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่เห็นคนเป็นศูนย์กลาง โดยงานวิจัยครั้งนี้มุ่งพัฒนาขีดความสามารถของมนุษย์ ในการปรับเปลี่ยนประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมให้เหมาะสมกับบริบท ตลอดจนบูรณาการการทำงานในลักษณะของเครือข่ายตั้งแต่การปรับระบบคิดและสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทำให้เกิดความคิดมุ่งแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยชุมชน และโดยชุมชน ซึ่งในกระบวนการวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ เรียกว่าการสร้าง “นวัตกรรมชาวบ้าน”

พื้นที่จังหวัดเชียงรายมีความหลากหลายทางกายภาพทางด้านภูมิประเทศที่ส่งผลต่อเชื้อชาติและความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม เนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพเป็นภูเขาและพื้นที่สูงตลอดจนเป็นจังหวัดชายแดนที่มีอาณาเขตบางส่วนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านในหลายพื้นที่ และมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาศัยอยู่ ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาชุมชนนวัตกรรม ตลอดจนนวัตกรรมชาวบ้านซึ่งต้องคำนึงถึงความหลากหลายและวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ร่วมด้วย

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่า จังหวัดเชียงรายมีการจัดทำแผนของชุมชนอย่างไม่เป็นทางการและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรมาเป็นระยะเวลาาน โดยเริ่มจากการจัดทำแผนแก้ปัญหาความยากจนในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล ต่อมาจึงได้มีการพัฒนาแนวคิดดังกล่าวมาเป็นการจัดทำแผนพัฒนาระดับหมู่บ้าน และเป็นแผนพัฒนาชุมชน ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตรจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ปัจจุบันจังหวัดเชียงรายมีการจัดทำแผนชุมชนครบทุกหมู่บ้าน จำนวน 1,751 หมู่บ้าน ประกอบด้วยแผนชุมชนระดับดีมาก จำนวน 1,451 หมู่บ้าน ซึ่งมีกลไกการขับเคลื่อนในลักษณะของ Top-Down model คือ กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเริ่มจากหน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัดและชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนกำหนดกลไกการดำเนินงานและร่วมจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนระดับอำเภอตลอดจนดำเนินการแบบบูรณาการลงมาถึงหมู่บ้านร่วมกับการใช้ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน โดยใช้หลักการ SWOT analysis, AIC และอื่น ๆ ในการทำเวทีประชาคมซึ่งร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุนในด้านการเป็นวิทยากรกระบวนการ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการดังกล่าว พบปัญหาอุปสรรค อาทิเช่น ข้อจำกัดของชาวบ้านในการเข้าร่วมเวทีประชาคม รวมถึงในการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภาครัฐ และกระบวนการของความร่วมมือที่ซับซ้อน และมีข้อโต้แย้งกับรูปแบบการดำเนินชีวิตและกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสอดคล้องกับกระบวนการกลายเป็นเมืองและวิถีชีวิตของสังคมเมือง

กระบวนการทำงานของการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาศักยภาพของแกนนำผู้นำชุมชนในฐานะเป็นนวัตกรชาวบ้าน และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ให้เกิดเป็นเครือข่ายนวัตกรชาวบ้าน และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทักษะการทำงาน ตลอดจนแนวคิด ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และการให้ความหมายคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน เพื่อก่อรูปร่างและแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดเป็นต้นแบบด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีกลไกการวิจัยการวิเคราะห์ศักยภาพและพัฒนาแกนนำผู้นำชุมชนให้กลายเป็นนวัตกรชาวบ้านจากวิถีภูมิปัญญาและทุนชุมชนของบ้านปางสา หมู่ที่ 17 ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า คุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนจะนำไปสู่การเสริมสร้างพลังชุมชน ต่อยอดสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง ดังนั้น การพัฒนาและการสร้างพลังชุมชนด้วยการพัฒนาเครือข่ายนวัตกรชาวบ้าน จึงเป็นกลไกที่สำคัญจากฐานรากและจะนำไปสู่การขับเคลื่อนประเทศชาติให้เป็นประเทศที่มีนวัตกรรมกระบวนการพัฒนา ทั้งมิติภูมิปัญญา สังคม และวัฒนธรรม มิติเศรษฐกิจชุมชนฐานราก และมิติด้านสมดุลสิ่งแวดล้อมชุมชน ที่จะสามารถต่อยอดในบริบทของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีในกระแสโลกาภิวัตน์

บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์ด้านสังคมพหุวัฒนธรรมและมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและแกนนำชุมชนด้านการพัฒนา รวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนและการเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดและน้อมนำศาสตร์พระราชามาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยการประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์

ดังนั้น กระบวนการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงและสร้างความร่วมมือกับผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ได้แก่ ชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยมีการขับเคลื่อนผลการวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนแกนนำชุมชน ผู้นำชุมชนและหน่วยงาน รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ โดยจะเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้ และสร้างเสริมเครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านที่จะนำความรู้จากภูมิปัญญาและทุนชุมชน ผนวกกับองค์ความรู้ในโลกยุคปัจจุบันไปใช้ในการจัดการการเปลี่ยนแปลงและจัดการปัญหาในชุมชน ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองภายใต้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนโดยองค์การสหประชาชาติในเป้าหมายที่ 3 การส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน ตลอดจนเป้าหมายที่ 4 การส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้แก่ทุกคน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้การสร้างระบบความคิดของชาวบ้านประชาชนคนในพื้นที่โดยเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายบูรณาการที่ช่วยแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำตามแนวทางของยุทธศาสตร์ชาติ อีกทั้งส่งผลให้เกิดการสร้างนวัตกรรมชุมชน ในมิติของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะสามารถต่อยอดในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและสร้างชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการตนเองอย่างยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

การศึกษากระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

นิยามศัพท์เฉพาะ

นวัตกรชาวบ้าน หมายถึง ผู้นำ/แกนนำในการพัฒนาและริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อใช้กระบวนการหรือวิธีการส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองอย่างมีสุขและภาวะระดับบุคคลและครอบครัวอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

เครือข่ายนวัตกรชาวบ้าน หมายถึง การสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ของผู้นำ/แกนนำชุมชนในการพัฒนาและริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อใช้กระบวนการหรือวิธีการส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเอง อย่างมีสุขภาวะระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน หมายถึง การยกระดับศักยภาพและความสามารถของผู้นำ/แกนนำชุมชนบ้านปางสา โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพในด้านองค์ความรู้และทักษะ มิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

การสร้างเสริมคุณภาพชีวิต หมายถึง การส่งเสริมให้บุคคลในชุมชนมีชีวิตที่มีคุณภาพ สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข และชีวิตที่มีคุณภาพที่ดีจะรู้ได้โดยการที่คนหรือในชุมชนนั้นบรรลุเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน หรือความต้องการพื้นฐานที่คนหรือชุมชนจะมี หรือจำเป็น เพื่อให้มีชีวิตได้อย่างปกติพอสมควรในช่วงเวลาหนึ่ง โดยสอดคล้องกับนิยามของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มีชีวิตผาสุกทั้งองค์ประกอบด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งมีองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่ดี 5 ประการ ได้แก่ 1) มีความสุขสบายทั้งทางด้านร่างกายและวัตถุ

ความสุขทางด้านร่างกาย ได้แก่ การมีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และความสุขทางด้านวัตถุ ได้แก่ การมีบ้านน่าอยู่ มีอาหารที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวก 2) มีสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่น เช่น ความสัมพันธ์กับคู่สมรส บิดา มารดาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ การมีบุตรและการเลี้ยงดูบุตรก็ถือเป็นความสัมพันธ์อันดีด้วย 3) การมีกิจกรรมในสังคมและชุมชน การได้มีโอกาสช่วยเหลือและสนับสนุนผู้อื่นในสังคม 4) มีพัฒนาการด้านบุคลิกภาพ และมีความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ตามพัฒนาการ เช่น การมีพัฒนาการทางสติปัญญา การเรียนรู้ การเข้าใจตนเอง รู้ และการแสดงออกในทางสร้างสรรค์ เป็นต้น และ 5) มีสันติภาพ เช่น อ่านหนังสือ ฟังดนตรี ดูกีฬา และสิ่งบันเทิงอื่น ๆ และมีส่วนร่วมในสังคมให้ดีขึ้นทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ ตลอดจนสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัยให้อยู่ในสภาพที่ดีนั่นเอง

วิธีการวิจัย

การดำเนินการครั้งนี้เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยขั้นตอนการดำเนินงานเป็นกระบวนการที่ร่วมบูรณาการกับชุมชนหมู่บ้านปางสา หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยประเภทข้อมูลที่ใช้ประกอบไปด้วย ข้อมูลทุติยภูมิ ที่รวบรวมเอกสารงานวิจัยทางวิชาการ บทความวิชาการ รายงานผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นใช้กระบวนการตามระเบียบวิธีวิจัยให้ได้มาซึ่งข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้กระบวนการสุ่มสำรวจ สัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (เวทีชุมชน) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายนวัตกรชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน

จังหวัดเชียงราย ได้แก่ ชาวบ้านหมู่บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จากจำนวนประชากรทั้งหมดบ้าน จำนวน 1,025 คน โดยประชากรในการวิจัยครั้งนี้ อยู่บนฐานคิดว่าด้วยการสามารถพัฒนาศักยภาพบุคคลสู่การเป็นผู้นำ/แกนนำชุมชน และพัฒนาเป็น “นวัตกรชาวบ้าน” ในด้านต่าง ๆ ได้ จึงเลือกแบบเจาะจงคุณสมบัติ จำนวน 30 คน

วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

กระบวนการวิจัยนี้ดำเนินการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จากผู้นำชุมชน แกนนำชุมชนด้านการพัฒนา ที่ถือเป็นนวัตกรชาวบ้านด้านต่าง ๆ ตามการให้ความหมาย ของชุมชนและแนวคิดการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน และตัวแทนชุมชน ในหมู่บ้านปางสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ที่สามารถส่งเสริมให้เป็นนวัตกร ชาวบ้านตามกลไกและกระบวนการพัฒนาศักยภาพบุคคล โดยสามารถพัฒนา เครือข่ายนวัตกรชาวบ้านเพื่อต่อยอดในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดเชียงรายได้ โดยประกอบไปด้วยผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 30 คน จากผู้นำชุมชน ผู้วิจัยใช้กระบวนการ คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจงและพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมถึงอาศัยวิธีการแนะนำของหน่วยตัวอย่างที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว หรือการเลือก ตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball sampling)

เครื่องมือวิจัย

1. เวทีการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนโดยเป็นการศึกษาบริบทของพื้นที่ ค้นหาทุนชุมชน วิเคราะห์ชุมชน และวิเคราะห์การพัฒนาศักยภาพของแกนนำ/ผู้นำชุมชน เครื่องมือวิจัยที่ใช้ ได้แก่ การอภิปรายกลุ่มในเวทีชุมชน การสัมภาษณ์ และการสังเกต

โดยในการจัดเวทีชุมชนมีประเด็นการศึกษาบริบทของพื้นที่ ค้นหาทุนชุมชน วิเคราะห์ชุมชน และวิเคราะห์การพัฒนาศักยภาพของแกนนำ/ผู้นำชุมชน

เพื่อนำไปสู่กระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอมะจันท์ จังหวัดเชียงราย

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตในกระบวนการเสริมสร้างนวัตกรชาวบ้าน และกลไกการพัฒนาเครือข่ายนวัตกรชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชน

3. เวทีชุมชนเพื่อการวางแผนและส่งเสริมพัฒนานวัตกรชาวบ้าน และเวทีชุมชนเพื่อพัฒนานวัตกรชาวบ้านสู่การสร้างเครือข่ายนวัตกรชาวบ้าน เพื่อเป็นต้นแบบชุมชนพึ่งตนเองและนำสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอมะจันท์ จังหวัดเชียงราย

วิธีการดำเนินงาน

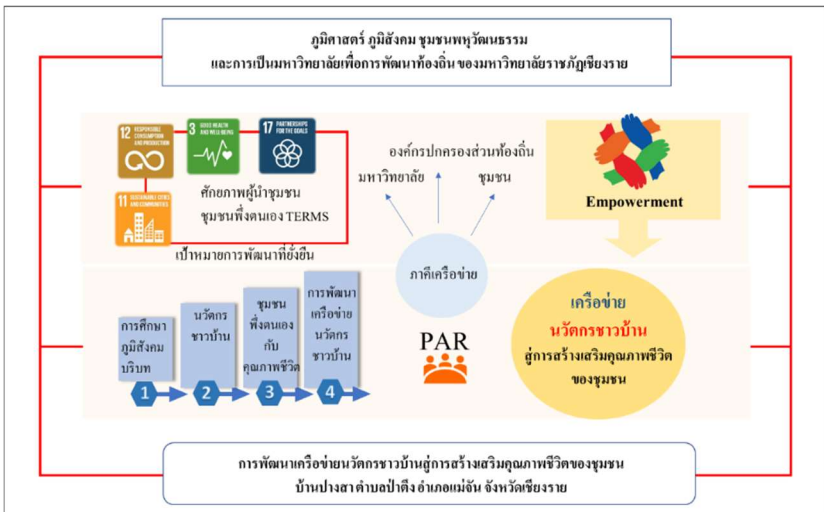
การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลัก และแนวทางส่งเสริมพัฒนานวัตกรชาวบ้าน จากทุนในชุมชนที่มีอยู่

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 1) การศึกษาภูมิสังคมและทุนชุมชนของพื้นที่ศึกษาระดับหมู่บ้าน
- 2) การวิเคราะห์ทุนชุมชน ศักยภาพและพัฒนาแกนนำชุมชน
- 3) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กลไกการสร้างนวัตกรชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการนำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาเครือข่ายนวัตกรชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรูปธรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้กระบวนการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลร่วมกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการสร้างสรรค์และเสริมพลังชุมชนเพื่อการส่งเสริมวิถีชีวิตชาวบ้านที่มาจากการพัฒนาทุนในชุมชนทั้งภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ และนวัตกรรม ชุมชนต่าง ๆ ในบริบทของชุมชนพื้นที่ สามารถนำเสนอกระบวนการศึกษา และการวิเคราะห์ข้อมูลได้ตั้งแผนภาพ

ภาพที่ 1 แผนภาพกระบวนการดำเนินงาน

ผลการวิจัย

ชุมชนบ้านปางสา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พึ่งพิงธรรมชาติ และมีอาชีพหลักในภาคการเกษตรโดยปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และทำนา แต่ไม่มีระบบชลประทานและระบบการจัดการที่ดี ผลผลิตที่ได้จึงขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศในแต่ละปี ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรของชาวบ้านจึงไม่ได้ผลดีนัก ในอดีตช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านบางส่วนปลูกฝิ่นเช่นเดียวกับชุมชนชาวเขาอื่น ๆ ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ชายแดน และคนในชุมชนได้มีความพยายามในการจัดการปัญหาดังกล่าว ด้วยการจัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้านเพื่อรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร อาทิ ข้าวโพด งา ฯลฯ นำไปขายยังตลาดภายนอกชุมชน เป็นการรวบรวมผลผลิตเพื่อให้มีจำนวนมาก และค้มน้ำที่จะขนส่งสินค้าไปขายยังตลาด ซึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวบ้านในฐานะชาวเขาไร้รายเล็กให้มีโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกชุมชน มีสินค้าที่เป็นผลผลิตทางการเกษตร และไม่ถูกเอาเปรียบจากการกดราคาสินค้าของพ่อค้าภายนอกชุมชน ชุมชนแห่งนี้ถือเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงและมีความยากลำบากด้านการคมนาคม ในอดีตหมู่บ้านปางสาจึงเป็นชุมชนชายแดนที่มีความเสี่ยงหลายประการ ประกอบกับการทำเกษตรสามารถทำได้แต่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคและผลผลิตไม่มั่นคงในแต่ละปี ภายหลังจากมีหน่วยงานภายนอกได้เข้ามาส่งเสริมในด้านการเกษตรและการพัฒนาชุมชน คือ ศูนย์สงเคราะห์และพัฒนาชาวเขา มีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาชาวเขาและชาวไทยบนพื้นที่สูงให้มีคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับภูมิสังคม

ทั้งนี้ หมู่บ้านปางสา ได้ก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2504 อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติดอยบ่อ และใน พ.ศ. 2546 อุทยานแห่งชาติลำน้ำกกเข้ามาสำรวจเพื่อเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติแม่ น้ำกก หมู่บ้านจัดตั้ง

อยู่ใกล้แม่น้ำจัน ติดถนนสายแม่จัน-ฝาง โดยเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู ลาหู่ และชาวจีนยูนนาน ที่ย้ายถิ่นมาจากดอยแม่สลอง ห้วยหมาก และทุ่งต่างรวมกลุ่มอาศัยอยู่ ณ บริเวณหมู่บ้านในปัจจุบัน โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ และชาติพันธุ์ไทยวนอยู่จำนวนไม่มากนัก โดยมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมด้วยการแต่งงาน แต่วัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติของชุมชนโดยส่วนใหญ่จะเป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูเป็นหลัก เนื่องจากมีจำนวนประชากรมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านปางสา เดิมชาวบ้านทำเกษตร โดยปลูกข้าว ข้าวโพด พริก และพืชหลายชนิด เพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือนและปศุสัตว์ โดยผู้นำชุมชนหรือคนวัดกรชาวบ้านให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีจุดเริ่มต้นจากการศึกษา และระบบน้ำประปา ทำให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และทำให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงโอกาสต่าง ๆ เพราะได้รับการศึกษาที่มีมาตรฐาน

“แต่เดิมคนบ้านปางสา ทำไร่บ้าง ปลูกข้าวบ้าง ปลูกข้าวโพดบ้าง ปลูกพริกบ้าง ในไร่มีการปลูกพืชหลายอย่าง ให้ไก่กิน ให้หมูกิน ขายพริก ขายงา ขายถั่ว ขายไก่บ้าง ขายหมูบ้าง แล้วตอนที่ในหลวงมา ก็ได้ถามว่า ตอนนี้ทำอะไร ทำไร่น่าไหม เราก็บอกไม่ทำแล้ว เลิกไปแล้ว และตอนนั้น ข้าวผักอะไรไม่ได้ซื้อกิน ทำเอง กินเอง เฉพาะไปซื้อในตลาดนี้มีเสื้อผ้า เกลือ อย่างอื่นไม่ได้ซื้อ ... ในหลวงเคยมา แล้วท่านก็ถามว่าต้องการอะไร ก็บอกว่าต้องการโรงเรียน ต้องการน้ำประปา เพราะน้ำไม่พอกิน ต่อจากนี้ พาเดินไปดูโรงเรียนแล้วก็สวนผัก สมัยก่อนเป็นนี้โรงเรียนเล็ก ๆ เมื่อก่อนนี้เป็นบ้านยะชา ตอนนีโรงเรียนก็ทำให้แล้ว น้ำประปากี่ได้แล้ว ... ในหลวงพูดมานี้ชาวบ้านเราได้หมด” (สุพจน์ หลี่จา, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563)

สำหรับในปัจจุบัน ชาวบ้านปางสาได้รวมกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ เพื่อบริโภคในครอบครัว เน้นการใช้ที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ ด้วยการแบ่งแปลงผักให้แต่ละครัวเรือนได้ดูแล ซึ่งเป็นแนวทางการปลูกผักปลอดสารพิษ เพื่อเป็นแหล่งอาหารที่ปลอดภัยของชุมชน และร่วมสืบทอดแนวทางการสร้าง แหล่งอาหารให้มีความมั่นคงและปลอดภัย ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ว่า

“ ตรงสวนผักนี้มีข้อตกลงร่วมกันว่าห้ามใช้สารเคมี แต่ก่อน เมื่อครั้งที่ในหลวงท่านได้เสด็จมาดูสวนผักและท่านได้บอกว่าปลูกผัก อย่างนี้ไม่ต้องใช้สารเคมีนะ ท่านก็ถามว่าได้ใช้ไหม ก็ตอบไปว่าไม่ได้ใช้ หลังจากท่านไปแล้วชาวบ้านก็ทำเหมือนเดิม กินกันแบบนี้เหมือนเดิม ที่ปลูกนี้ตอนแรกไม่รู้จะขายที่ไหนเพราะหมู่บ้านอยู่ไกลจากตลาด จึงปลูกเพื่อเป็นอาหารของชุมชน แต่ปัจจุบันก็ได้ขายบ้าง ที่ใช้ซื้อสวนผัก ตรงนี้ว่าเป็นสวนผักของพ่อ เพราะเราถือว่าเป็นที่ที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้เคยมาดู และบอกว่าสิ่งที่เราทำอยู่มันดี เพราะคิดว่าพ่อเห็นว่าดี พวกเราก็เลยอยากทำต่อ อยากให้มันยังอยู่ไว้อย่างนี้ พ่อก็พูดอย่างนี้ อย่างไม่ให้หาย...” (อรธวิทย์ เปียะผะ, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563)

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า เครือข่ายการส่งเสริมวิถีชีวิตชาวบ้าน เปรียบเสมือน แผนที่ทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์และแผนผัง ทางสังคมประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ สภาพแวดล้อมและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านปางสาโดยถือเป็นภูมิสังคมของชุมชน ซึ่งภายในแผนที่ชุมชน จะประกอบไปด้วยการแสดงสภาพแวดล้อมทางกายภาพเบื้องต้น ที่ประยุกต์จาก การวิเคราะห์แผนที่ทางอากาศ และการดำเนินการแทรกรายละเอียดแผนที่ทางสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ทางสังคมของคนในชุมชนบ้านปางสา ที่มีเป้าหมายร่วมกัน

ในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านดังกล่าวมีสถานที่ที่สำคัญหรือพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ “สวนผักของพ่อ” ในบริเวณริมแม่น้ำจันที่เป็นพื้นที่สาธารณะในการปลูกพืชผักสวนครัวของชุมชน และ “ต้นไม้ของพ่อ” ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญอันแสดงให้เห็นถึงร่องรอยในการเสด็จทรงงานและถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชากับชุมชนของพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หรือในหลวงรัชกาลที่ 9 ตั้งแต่ปี พ.ศ 2522

ในพื้นที่แห่งนี้ และ “โรงเรียนบ้านปางสา” ที่ถือเป็นกลไกสำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมชุมชน ท้องถิ่น ภายใต้บริบทของความหลากหลายทางชาติพันธุ์วรรณนาในพื้นที่ โดยได้แทรกในเรื่องของแผนที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนใน 2 มิติ ได้แก่ มิติแรก คือ ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ของสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านปางสา และมิติที่ 2 แสดงถึงเทคโนโลยีพื้นบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในแผนที่ชุมชน แสดงให้เห็นถึงบ้านที่ตั้งของเครือข่ายทางปัญญาของชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านในทัศนะของนักพัฒนาชุมชน แต่ในชุมชนบ้านปางสาจะเรียกบุคคลผู้รู้ต่าง ๆ เหล่านี้ว่า "ผู้นำชุมชน" หรือ "ผู้นำชนเผ่า" ในด้านต่าง ๆ การศึกษาครั้งนี้ จะเห็นภาพของพิภพ บ้านของผู้นำชนเผ่าในแง่ของผู้นำกลุ่มทางชาติพันธุ์ และผู้นำทางด้านของอาหาร รวมถึงผู้นำที่เป็นทางการด้วย

ภาพที่ 2 แผนที่หมู่บ้านปางสา

ที่มา: (สุพจน์ หลีจา, เอกสารสำเนา 5 มกราคม พ.ศ. 2561)

โดยหมู่บ้านปางสาได้หากพิจารณาตามการแบ่งเขตการปกครองแล้ว เป็นหมู่ที่ 17 ของตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย แต่มีความซับซ้อนในการแบ่งการปกครองในการจัดการชุมชนภายในหมู่บ้าน เนื่องจากมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และด้วยสภาพของกายภาพภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งมีหมู่บ้านหลักหนึ่งกลุ่มบ้านและมีหมู่บ้านบริวารอีก 1 กลุ่มบ้าน โดยมีประชากรในหมู่บ้านบริวาร คือ บ้านจะตะ จำนวนประมาณ 30 ครัวเรือน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ หรือมุเซออร์ และแบ่งการบริหารจัดการโดยเรียกว่า “ปอกบ้าน” มีทั้งหมด 5 ปอก และในแต่ละปอกนั้น ๆ จะมีการแต่งตั้งผู้นำขึ้นมาเป็นผู้นำของชุมชนที่บริหารจัดการชุมชนร่วมกัน โดยผู้ใหญ่บ้านที่เป็นทางการของบ้านปางสา ดูแลในปอกที่ 1 กลุ่มชาติพันธุ์สีชูเท่านั้น เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่า คนในชุมชนบ้านปางสา มีวิถีชีวิตและภูมิปัญญาตามรูปแบบดั้งเดิมที่มีการเกษตรที่พึ่งพาวิถีธรรมชาติ และมีมุมมองเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่น้อมนำหลักคิดมาจากหลักการทรงงานของศาสตร์พระราชา โดยมีข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า การสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสิ่งสำคัญคือจะทำให้เกิดเป็นรูปธรรมได้ด้วยปัญญา ซึ่งในทัศนะของคนในชุมชนบ้านปางสา ให้ความคิดเห็นว่า ปัญญา หมายถึง ชีวิตที่ปราณีต การมีชีวิตที่ปราณีตจะก่อให้เกิดปัญญาที่มาจาก การปฏิบัติ วิถีชีวิตที่ทำการเกษตรเป็นวิถีแห่งการใช้และมีชีวิตอย่างปราณีต คำนึงถึงผลลัพธ์จากการเพาะปลูกทั้งต่อธรรมชาติและต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งนำไปสู่การใช้ชีวิตที่พอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จากการจัดเวทีชุมชนและข้อมูล การสัมภาษณ์ด้านกระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงต้นทุนชุมชน ทั้งด้านศักยภาพบุคคล องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากร และสังคมวัฒนธรรมของชุมชน พบว่าในชุมชนมีกลไกที่สะท้อนถึงชุมชนเข้มแข็งได้แก่ ภาวะผู้นำและความสามัคคี รวมถึงการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนในด้านการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและพืชพันธุ์ผักพื้นบ้าน รวมทั้งโครงการด้านการอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ชื่อว่า เมล็ดพันธุ์แห่งความรัก โดยในขณะนี้ขอเสนอเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสา และการอนุรักษ์พันธุ์พืชของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูเป็นหลัก

ในปี พ.ศ. 2522 และ 2523 ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทรงมีพระเมตตาและเสด็จมาเยือนที่บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายแห่งนี้ และทรงทอดพระเนตรปลาน้ำจันที่มีอยู่มากมายในบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำจัน

ณ บ้านปางสาแห่งนี้ ซึ่งสร้างความปิติและความภาคภูมิใจมาสู่ชาวบ้านปางสาตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ แม่น้ำจันช่วงบริเวณที่ไหลผ่านหมู่บ้านปางสา นั้นเป็นช่วงที่มีคิ่งน้ำ โขดหิน ลำน้ำลึก เป็นแหล่งที่เหมาะสมแก่ การอาศัยอยู่ของสัตว์น้ำนานาชนิด และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จึงมีคนมาหาปลากันแทบทุกวัน แต่ปลาก็มีจำนวนมากจนจับกินกันไม่หมด เพราะส่วนหนึ่งชาวบ้านที่มาหาปลายังใช้อุปกรณ์ที่เป็นธรรมชาติ และไม่เป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อม และที่สำคัญทุกคนจับปลาเพื่อการบริโภคในครอบครัวเท่านั้น กินแบบพอเพียง และเคารพธรรมชาติด้วย ก่อนการไปจับปลาในแต่ละครั้ง ทุกคนจะภาวนาและอธิษฐานเพื่อขอพรจากพระแม่คงคาให้หาปลาได้อย่างปลอดภัย และขอให้อุบัติกรรมในสิ่งที่ได้ล่วงล้ำแก่พระแม่คงคาในช่วงเวลาหาปลาอยู่ในแม่น้ำ เป็นความเชื่อ เป็นขวัญกำลังใจ และหน้าที่ที่ทุกคนปฏิบัติอยู่เสมอ

ดังนั้น แม่น้ำ ปลา และคนหาปลา จึงมีความสัมพันธ์ ผูกพันที่เกื้อกูลกันคนและปลาอยู่ได้เพราะมีน้ำ ไม่ใช่เพราะปลาเป็นเพียงแค่อาหารของคนเท่านั้น หากแต่เป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมที่งดงามและยิ่งใหญ่ของคนลุ่มน้ำ หากแต่ความทรงจำต่าง ๆ เหล่านั้นค่อย ๆ เลือนหายไป เมื่อมีคนเพิ่มขึ้นและมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการจับสัตว์น้ำมากขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้นนั้น เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อต การใช้ยาเบื่อ การระเบิด เป็นต้น และใช้กันอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525-2535 จนทำให้จำนวนสัตว์น้ำ พันธุ์ปลาลดลงอย่างรวดเร็ว ชุมชนหาปลาได้ยากขึ้นไม่เหมือนในอดีต ทั้งนี้จากความไม่รู้ในการอนุรักษ์ รู้คุณค่า เพราะความโลภ เห็นแก่ตัว จึงนำไปสู่ปัญหาการขาดแคลนแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญที่สุดของชุมชน แม่น้ำสกปรกมากขึ้น

ในช่วงนั้นชุมชนบ้านปางสา ค้นหาคาเหตุที่ทำให้สัตว์น้ำลดลงและหาแนวทางฟื้นฟูอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาใหม่ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสา นับแต่นั้นมา และมีการสนับสนุนจากมูลนิธิ

พัฒนาชุมชนและเขตภูเขา ที่ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน และให้ความรู้ความเข้าใจกับเยาวชนในการบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ได้พาผู้นำและเยาวชนบ้านปางสา จำนวน 10 คน ไปศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ลำน้ำน่าน จังหวัดน่าน ของกลุ่มอัครเมืองน่าน และครั้งที่สองเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2540 มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา ได้พาผู้นำและเยาวชนบ้านปางสา จำนวน 15 คน ไปศึกษาดูงานกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่บ้านปางกอก ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย แหล่งศึกษาดูงานทั้งสองแหล่งนี้ทำให้กลุ่มผู้นำและเยาวชน ได้มีความคิดริเริ่มและเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น

จากนั้นกลุ่มผู้นำและเยาวชนได้มีการประชุมสร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านถึงรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ได้ไปศึกษาดูงานมาทั้งสองแห่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสนใจและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในบริเวณลำน้ำจันขึ้น ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2540 ชุมชนบ้านปางสา โดยผู้นำและเยาวชนได้กำหนดขอบเขตบริเวณการอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น ระยะทาง 3,000 เมตร โดยกำหนดเขตอนุรักษ์แบบเข็ม 1,000 เมตร เขตตรงนี้ห้ามหาและจับสัตว์น้ำไม่ว่าวิธีใด ๆ ทั้งสิ้น หากผู้ใดฝ่าฝืนจะปรับ 3,000 บาท ต่อคนต่อครั้ง เป็นบริเวณที่อยู่ทางหน้าหมู่บ้านปางสา ส่วนอีก 2,000 เมตร นั้น จะอยู่ในบริเวณหัวและท้ายหมู่บ้าน ในเขตนี้จะอนุโลมให้จับสัตว์น้ำได้ แต่เป็นวิธีธรรมชาติ เช่น ใช้มือจับ และอุปกรณ์ที่ไม่เป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อม เช่น แห อวน มอไซ เป็นต้น และหากผู้ใดจับสัตว์น้ำโดยวิธีกล เช่น เปื่อ ระเบิด ไฟฟ้าช็อต ก็ จะถูกดำเนินการปรับ 3,000 บาท ต่อคนต่อครั้ง

หลังจากกำหนดขอบเขตและกฎเกณฑ์แล้ว กลุ่มผู้นำและเยาวชน จึงได้เรียนเชิญผู้นำของหมู่บ้านใกล้เคียงมาพูดคุยเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ พันธุ์ปลาและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้นำหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ได้ให้การตอบรับและพร้อม ที่จะให้ความร่วมมือด้วย จากนั้นเริ่มประชาสัมพันธ์โดยแจ้งวาระเข้าที่ประชุมต่าง ๆ เช่น การประชุมในระดับตำบลและอำเภอ และอีกด้านหนึ่งมูลนิธิฯ ได้ดำเนินการ จัดทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ นอกจากการประชาสัมพันธ์ดังกล่าวแล้ว ชุมชน บ้านปางสา ยังดำเนินการทำพิธีบวชปลาในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เป็นวิธีการสร้างความ เชื่อมั่น และความศรัทธาของเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาดังกล่าว และสืบสาน เป็นประจำทุกปี

ปัจจุบันนี้เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสาแห่งนี้มีปลาจำนวนมาก และเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาแห่งแรกและใหญ่ที่สุดของลำน้ำแม่จัน จนเป็นที่รู้จัก ของคนทั่วไปและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชนอีกด้วย นอกจากนั้นแล้ว ปัจจุบันเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสา ยังได้รับการสนับสนุนความช่วยเหลือ จากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.ป่าตึง) องค์กรพัฒนาเอกชน ในพื้นที่ เพื่อร่วมเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนและเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ แก่ชุมชนบ้านปางสา

นอกจากนั้นแล้วเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสา ยังถูกนำไปเป็นแบบอย่าง ให้ชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงได้ปฏิบัติตามอีกด้วย เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านห้วยก้างปลา ตำบลป่าตึง เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาห้วยต่าง ตำบลป่าตึง เขตอนุรักษ์ พันธุ์ปลาบ้านห้วยมะหินฝน ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นต้น โดยชาวบ้านปางสาซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัยครั้งนี้ได้ถ่ายทอดให้กับผู้วิจัย รับฟังว่า ตั้งแต่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านปางสาขึ้นมา ชาวบ้านสามารถจับปลา ได้มากขึ้น อยากรจะกินปลาเมื่อไหร่ก็ไปจับกินได้ นอกจากนี้ยังสร้างความเพลิดเพลิน

ความสบายใจแก่ชาวบ้าน เวลาที่ว่างจากงานชาวบ้านจะมาดูและชื่นชมปลากัน จะเห็นปลามากมายหลากหลายชนิดแหวกว่ายไปมา โดยเฉพาะในยามเช้า บ่าย และเย็น ชาวบ้านต่างมาชมปลากันและพูดกันว่า “ปลาที่มาอาศัยอยู่ในเขตอนุรักษณ์นี้ คงเป็นปลาที่มีบุญ และมีความสุขมากที่รู้สึกปลอดภัยทั้งได้ทำหน้าที่ในการสร้างความสุขให้แก่มวลมนุษย์” ถึงแม้ทุกวันนี้ทุกคนจะเข้าใจและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลามากแล้วก็ตาม แต่กลุ่มคณะกรรมการและกลุ่มเยาวชนบ้านปางสาก็ยังไม่พอใจ ยังคงทำหน้าที่ ตรวจสอบ ประชาสัมพันธ์ ให้ผู้คนเข้าใจ และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่ตั้งไว้ เพื่อสืบสานตำนานแห่งความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาในแม่น้ำจันนี้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสชื่นชม เห็นคุณค่าของลำน้ำจัน และอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสมดุล โดยมีเยาวชนบ้านปางสาเป็นตัวแทนทำหน้าที่ ถ่ายทอดกิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์ปลาจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันมาตลอดจนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น นวัตกรรมทางสังคมที่สามารถสะท้อนได้จากวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชน จากการรวมกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า การปลูกผักกิมน้ำในพื้นที่สาธารณะ รูปแบบในการปลูกผักของชาวบ้านเป็นการแบ่งพื้นที่ในแต่ละแปลงให้แต่ละครัวเรือนได้เลือกปลูกผักและดูแลเอง แต่สามารถที่จะบริโภคร่วมกันได้ โดยเป็นการปฏิบัติเพื่อสืบทอดวิถีการผลิตเดิมของชุมชนให้ยังคงอยู่ โดยในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2563 มีการลดขนาดพื้นที่ลง เพราะชุมชนต้องการให้พื้นที่ส่วนหนึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ภายหลังจากจึงมีโครงการภาคีเครือข่ายและหน่วยงานด้านการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาส่งเสริมรูปแบบการดำเนินกิจกรรม และมีการรวมกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชพื้นบ้านชาติพันธุ์ชีขุในหมู่บ้านปางสาขึ้น รวมถึงกิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาในพื้นที่นั้น ถือว่าเป็นการนำเอาความเชื่อบูรณาการกับวิถีชีวิตและนำสู่การพัฒนาที่เป็นรูปธรรม และเป็นนวัตกรรมกระบวนการที่ถือว่าเป็นนวัตกรรมสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง

ในด้านกระบวนการส่งเสริมวิถีชีวิตชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย พบว่า ชุมชนมีกระบวนการสร้าง “วิถีชีวิตชาวบ้าน” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทางเลือก โดยประกอบไปด้วยผลการศึกษาจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้

1) *ด้านความมั่นคงทางอาหาร* วิถีชีวิตชาวบ้านถูกประกอบสร้างขึ้น จากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่บูรณาการกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้านเป้าหมาย การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ว่าด้วยการพัฒนาความมั่นคงอาหาร ที่มีกิจกรรมและวิธีการ อนุรักษ์เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูของชุมชนบ้านปางสาเป็นกลไก ขับเคลื่อน

2) *ด้านการเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์* ที่ต่อยอดจากภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่า และการจัดการพื้นที่สาธารณะของชุมชนร่วมกันเพื่อเพาะปลูกและทำการเกษตร ซึ่งส่งเสริมการเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการทำวนเกษตร ตามวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

3) *ด้านการเกษตรแบบปลอดภัย* ที่ส่งเสริมการเป็นพื้นที่ผลิตอาหาร ปลอดภัยของจังหวัดเชียงราย โดยสอดคล้องกับความมั่นคงทางอาหาร รวมถึง วิถีกรรมกระบวนการของชาวบ้านที่มีการจัดการที่ดินริมแม่น้ำสา และแม่น้ำจัน ที่เป็นพื้นที่สาธารณะ และมีผู้นำชุมชนร่วมก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมือง และปลูกผักปลอดภัย ที่แกนนำหรือผู้นำเหล่านั้นถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตชาวบ้าน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายวิถีชีวิต ทั้งในพื้นที่ ระดับหมู่บ้าน ชุมชน และนอกพื้นที่

สอดคล้องกับแบบแผนเชิงกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางพัฒนานวัตกรรมชาวบ้านของงานวิจัยครั้งที่เชื่อในแนวคิดที่ว่า “คนเป็นหัวใจของการพัฒนา” ดังนั้น บ้านปางสาจะเป็นหนึ่งในมิติของชุมชนท้องถิ่น เป็นโครงสร้างพื้นฐานระดับเล็กที่สุดที่เป็นกลไกขับเคลื่อนงานพัฒนาที่ผสมผสานระหว่างด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากมีการพัฒนาอย่างมีคุณภาพจึงจะถือได้ว่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากการเร่งรัดการสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยมีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก การขยายพื้นที่เกษตรกรรมด้วยการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้หลังสัมปทานป่า เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็ว โดยมีข้อมูลว่า มีการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้จากร้อยละ 70 ของพื้นที่ประเทศเหลือเพียงร้อยละ 28 ในช่วงปี พ.ศ. 2500-2533 รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงระบบการเพาะปลูกด้วยปฏิวัติเขียว มีการนำพืชพันธุ์ใหม่ พร้อมปุ๋ยและสารเคมีเข้ามาส่งเสริมการเกษตรในระดับชุมชน ทำให้ระบบเกษตรกรรมของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเกษตรเชิงเดี่ยวอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย

ทั้งนี้ กลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยเกือบทั้งหมด ซึ่งถือเป็นกลุ่มเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสู่การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจในยุคของการเร่งรัดพัฒนา จนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การเกษตรเชิงเดี่ยวได้กลายเป็นระบบหลักของการเกษตรกรรมในประเทศไทยเพื่อการผลิตทั้งในระดับชุมชน จังหวัด ภูมิภาค รวมถึงการส่งออกที่เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่าง ๆ สิ่งสำคัญคือ จากเดิมที่กลุ่มชาติพันธุ์วรรณานในถิ่นที่อยู่ตามภูมิภาค ซึ่งเคยบริโภคพืชพรรณในรูปแบบของพืชผักและสมุนไพรดูแลสุขภาพ พืชผักเป็นส่วนผสมหลักในตำรับอาหารในอดีตพืชผักเหล่านี้ยังไม่เคยผ่านกระบวนการผสมและปรับปรุงพันธุ์ อีกทั้ง

ยังไม่มีมีการปลูกเป็นการค้าอย่างแพร่หลายโดยทั่วไป เป็นพืชที่เคยพบเห็นอยู่มากมายหาได้ตามหัวไร่ปลายนาหรือตามป่ารอบหมู่บ้านทำให้วิถีชุมชนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากพืชและอาหารท้องถิ่นเหล่านี้ หลายองค์ความรู้เป็นประโยชน์ที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อความอยู่รอดในยุคขาดแคลนอาหารในอดีตได้ ทั้งยังสืบต่อมาในยุคปัจจุบัน และยังมีมีความสำคัญในช่วงสถานการณ์วิกฤตทางด้านสุขภาพที่คนในชุมชนเมืองหรือเมืองกรุง ต่างหันหลังให้กับการทำงานเพื่อนายทุน กลับบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง หลายคนได้รับผลกระทบจากวิกฤต COVID-19 ก็ต่างกลับบ้าน และพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท้องถิ่น

โดยปัจจุบันนั้นผลกระทบจากการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่สะสมมาตั้งแต่อดีต ได้ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรการผลิต ดิน น้ำ ป่าไม้ เกิดภาวะสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร โอกาสในการประกอบอาหารบริโภคโดยมีพืชผักพื้นบ้านในท้องถิ่นตามภูมิความรู้และวัฒนธรรมลดลงอย่างรวดเร็ว และที่สำคัญองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาการจัดการพันธุกรรมพืชท้องถิ่นของชนเผ่าพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ก็เริ่มสูญสลายไปกับการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นเดียวกัน

อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการส่งเสริมนวัตกรรมชาวบ้านของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย สิ่งสำคัญคือ นวัตกรรมที่เป็นนวัตกรรมกระบวนการจากผลลัพธ์การส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการเสริมสร้างคุณค่านวัตกรรมในสังคม จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องในประเทศพบว่า คุณค่าในสังคมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบการศึกษา เช่น บทบาทในการเสริมสร้างคุณค่านวัตกรรมในสังคม

การจัดประกวดนวัตกรรมระดับชาติทางด้านต่าง ๆ ในระดับมัธยม มหาวิทยาลัย และประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นการเชิดชูตัวอย่างที่ดีให้ประชาชนยึดถือเป็นแบบอย่าง และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของนวัตกรรม โดยผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งเว็บไซต์ เช่น โครงการพัฒนาอัจฉริยภาพทางวิทยาศาสตร์สำหรับเด็กและเยาวชน โครงการประกวดซอฟต์แวร์ขนาดเล็ก ของ สวทช. เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2542)

รวมทั้งการส่งเสริมการวิจัยกระบวนการนวัตกรรมการสร้างความเข้าใจ ในทฤษฎีนวัตกรรมอย่างลึกซึ้งและถ่องแท้ จะเป็นหนทางนำไปสู่การเสนอนโยบาย และกลยุทธ์ที่ดี รวมทั้งการส่งเสริมให้มีการนำกลยุทธ์ดังกล่าวไปปฏิบัติให้สำเร็จต่อการที่จะสร้างความเข้าใจดังกล่าวจำเป็นต้องมีการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติที่น่าเชื่อถือและเป็นไปได้ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ ทั้งด้านการแพร่กระจายความรู้ การสร้างแนวร่วม และการลดค่าใช้จ่ายในการวิจัย ซึ่งมีความสอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัย ได้แก่ จันทรศรี สิมสินธุ์, ภูษิต บุญทองเถิง และทัศนีย์ นาคคุณทรง (2557) จิราภรณ์ เรืองดิษฐ์ กาลนิล, ประจัญ กิ่งมิ่งเฮ และธนกฤต ทูริสุทธิ์ (2559) ประเวศ วะสี (2541) ที่การวิจัยครั้งนี้ มีแนวคิดสำคัญในการวิจัยเชิงพื้นที่ (Area-based) ที่มีการพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง เป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน รวมถึงการบริหารจัดการพัฒนาพื้นที่บ้านเกิดของตนเองที่สอดคล้องกับบริบทและฐานทุนเดิม

โดยผู้วิจัยเห็นว่าในชุมชนพื้นที่บ้านปางสานี้มีทุนชุมชนที่สำคัญ และสามารถขยายผลให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับ สังคมของประเทศไทยและระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจสังคม สภาพแวดล้อม เทคโนโลยีและนวัตกรรม นำสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสร้างสรรค์นวัตกรรมชาวบ้าน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนานวัตกรรมชาวบ้าน

สู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้อย่างเป็นรูปธรรม

รวมถึงมีผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้พบว่า กลยุทธ์หลักในการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนและเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของนวัตกรรมจะต้องมีแผนด้านการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางด้านกฎหมายและระเบียบข้อบังคับ ทั้งมิติของท้องถิ่น ท้องที่ ชุมชน และหน่วยงานการศึกษาให้เกิดการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา มาตรการส่งเสริมการถ่ายทอดและเรียนรู้ด้านเทคโนโลยี ตั้งแต่ระดับเทคโนโลยีชุมชนและรองรับเทคโนโลยีของโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศภายใต้มาตรการส่งเสริมการพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และมาตรการส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

จากผลการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องข้างต้น จากความเป็น “นวัตกรรม” สามารถเชื่อมโยงสู่แนวคิดนวัตกรรมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ว่า อยู่บนแนวคิด “นวัตกรรมสังคม” ซึ่งนวัตกรรมสังคมมีบทบาทสำคัญ ทั้งในการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม แต่ทฤษฎีที่ใช้ทำความเข้าใจกระบวนการและพลวัตของนวัตกรรมสังคมยังมีอยู่อย่างจำกัด ที่สะท้อนและสังเคราะห์จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยในมิติศักยภาพบุคคลที่เชื่อมโยงกับสังคม ของ อัศวิน หนูจ้อย ชไมพร ดิสภาพร และสนอง โลหิตวิเศษ (2560) การสังเคราะห์ด้านนโยบายนวัตกรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน และแนวทางการจัดการชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ของ สมทรง บรรจงธิดาทานต์ (2560) รวมถึงงานศึกษาของสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2542) และสำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2553)

ดังนั้น จึงมีการศึกษานวัตกรรมสังคมที่ริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่น ในมิติต่าง ๆ ทั้งกระบวนการนวัตกรรมสังคม พลวัตของนวัตกรรมสังคม รวมถึงเงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของกระบวนการนวัตกรรมสังคม จากการศึกษาของ อลงกรณ์ คูตระกูล (2553) พบว่า ขั้นตอนในกระบวนการนวัตกรรมสังคมที่พบในทุกกรณีศึกษา ได้แก่ 1) การตระหนักถึงปัญหาและการเปิดรับความรู้ใหม่ 2) การขยายแนวร่วมการตั้งทีมงานและการลงมือปฏิบัติ 3) การทำให้เป็นทางการปรับปรุงกิจกรรมและเผยแพร่ผลสำเร็จ และ 4) การประเมินผลการปฏิบัติและการคิดค้นกิจกรรมใหม่ ๆ โดยด้านการเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรมสังคมพบว่า มีหลากหลายรูปแบบ เช่น ด้านความคิด ด้านนวัตกรรมสังคมแบบไม่เต็มรูปแบบ ด้านนวัตกรรมสังคมแบบเต็มรูปแบบ ส่วนขยายของนวัตกรรม และนวัตกรรมสังคมที่แพร่กระจายออกไป ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวเป็นกรณีศึกษาในมิติของชุมชนท้องถิ่นโดยมีเงื่อนไขที่จำเป็นในการบูรณาการนวัตกรรมสังคมให้สำเร็จ เช่น ความสามารถในการเรียนรู้ของทีมงาน ความร่วมมือกันภายในชุมชน เป็นต้น

ผู้วิจัยสร้างกรอบนวัตกรรมสังคม อันประกอบด้วยกระบวนการทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม พลวัตนวัตกรรมสังคม และเงื่อนไขในการบูรณาการนวัตกรรมสังคม รวมถึงปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลด้วย ซึ่งกรอบดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจในนวัตกรรมสังคมอย่างเป็นระบบได้ โดยการศึกษาด้านนวัตกรรมในมิติของชุมชนสังคมยังอาจหมายถึงรวมถึง ความสามารถในการก่อให้เกิดนวัตกรรมขึ้น อีกทั้งมีผลการศึกษาขององค์กรนานาชาติว่าด้วยนวัตกรรมสังคม ที่ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมว่าหมายถึงความสามารถที่จะสร้างสรรค์พฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างไปจากเดิมทั้งด้านส่วนบุคคลและด้านวิชาชีพ สามารถแปลงสภาพ บทบาท และความสามารถที่จะสร้างคุณูปการต่อการแปลงสภาพของสถาบัน หมายความว่ารวมถึง สิ่งใหม่ทั้งที่เป็นกระบวนการ

ทางความคิด หรือการสร้างโอกาส หรือลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา หรือทำให้สังคมดีขึ้น ซึ่งสิ่งใหม่ ๆ นี้รวมถึงการปรับ หรือการพัฒนาบนฐานเดิมด้วย โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ 1) เป็นแนวทางใหม่ในการแก้ปัญหา 2) เกิดจากการร่วมตัวร่วมคิด ร่วมสร้างของคนในสังคม ไม่ได้เกิดจากการสั่งการจากภายนอก 3) มีจิตสำนึกร่วม ต่อสาธารณะ และ 4) มีพัฒนาการ มีการขยายผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงพื้นที่ และเชิงรูปลักษณะ (ชินนุทัย กาญจนะจิตรา และวาสนา อิมเอม, 2546)

นอกจากนี้ การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน สามารถส่งเสริมการจัดการในระดับชุมชนหมู่บ้าน/องค์กรชุมชนได้ในการเป็นแหล่ง ของทักษะและความรู้ เพื่อพัฒนา “นวัตกรรมชาวบ้าน” อย่างเป็นทางการตลอดจน การบริการวิชาการของสถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นต้น โดยกิจกรรมและการบริหารองค์กรในลักษณะให้คำปรึกษา ให้ความร่วมมือ และดำเนินกิจกรรมที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี พร้อมกับ การเผยแพร่ความรู้ และยังสามารถที่จะเป็นแหล่งบุคลากรที่จะถ่ายทอดไปสู่ชุมชน/สังคมได้อีกด้วย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นสอดคล้องกับงานวิชาการของระบบนวัตกรรม แห่งชาติ ที่มองว่าองค์ประกอบในการส่งเสริมและเสริมสร้างนวัตกรรมชาวบ้าน ทั้งในปัจจุบันภายในและปัจจุบันภายนอกควรประกอบไปด้วย

1. ระบบการฝึกอบรมทางเทคนิคเฉพาะด้าน
2. ระบบมหาวิทยาลัย
3. ระบบสนับสนุนสำหรับการวิจัยพื้นฐาน
4. กิจกรรมงานวิจัยและพัฒนาเพื่อสาธารณะ เช่น ด้านสาธารณสุข สิ่งแวดล้อมและการป้องกันประเทศ
5. กิจกรรมงานวิจัยและพัฒนาที่เป็นกลยุทธ์ของประเทศ

โดยเงื่อนไขต่าง ๆ เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร/ชุมชนที่มีผลต่อการเกิดนวัตกรรม องค์ประกอบเหล่านี้รวมถึง 1) ระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะเป็นข้อกำหนดมาตรฐานการศึกษาขั้นต่ำของแรงงานและตลาดผู้บริโภค 2) โครงสร้างพื้นฐานการคมนาคม ทั้งด้านการคมนาคม และด้านการสื่อสาร โทรคมนาคม 3) สถาบันการเงิน ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบที่กำหนดสถานะทางการเงินในการดำเนินการกิจกรรมนวัตกรรม เช่น เงินทุนเพื่อการพัฒนาวัตกรรม และมีผลเป็นตัวปฏิบัติ 4) กรอบทางด้านกฎหมายและเศรษฐศาสตร์มหภาค 5) ความสามารถในการเข้าถึงผู้บริโภคตลอดจนขนาดของตลาด และ 6) โครงสร้างอุตสาหกรรมและสภาพแวดล้อมของการแข่งขัน

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะสามารถต่อยอดให้เกิดการพัฒนากระบวนการนวัตกรรมชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นได้ จากจุดเริ่มต้นการส่งเสริมนวัตกรรมชาวบ้านในระดับชุมชนที่บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีความแตกต่างจากการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านตามแนวคิดดั้งเดิมที่ว่าด้วยการนำเอาโครงการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเข้าไปให้ชาวบ้านดำเนินการ แต่นวัตกรรมชาวบ้านหมายถึงผู้นำการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาซึ่งนวัตกรรมชาวบ้านที่จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในงานพัฒนา และเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างเข้าใจ เข้าถึง และก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีคุณภาพและต่อยอดสู่ความยั่งยืน

ประโยชน์ของการวิจัย

กระบวนการวิจัยครั้งนี้สามารถก่อให้เกิดองค์ความรู้ภูมิสังคมของพื้นที่การวิจัยและนวัตกรรมกระบวนการทางสังคมที่เป็นการส่งเสริม “นวัตกรรมชาวบ้าน” และพัฒนาเครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และสามารถเป็นการส่งเสริม

การพัฒนามหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย ราชภัฏเชียงใหม่ในทุกด้าน เช่น การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การพัฒนาคุณภาพ ด้านการวิจัย การพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่น การพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษาทุกระดับ ในท้องถิ่นกับมหาวิทยาลัย เป็นต้น เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษา ในระดับอุดมศึกษา เป็นที่ยอมรับในวงการศึกษา สามารถสร้างความเชื่อมั่น เป็นที่พึ่ง ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

รวมถึงผลลัพธ์จากงานวิจัย ที่มาจากกระบวนการศึกษา วิจัย และทดลอง แนวทางการจัดการตนเองเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมนวัตกรรมชาวบ้าน และพัฒนา เครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในสถานการณ์ปัจจุบัน ได้แก่ ประชาชน กลุ่มผู้นำชุมชน หมู่บ้านปางสา และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น รวมถึงผลลัพธ์จากกระบวนการวิจัยจะสามารถ สร้างนวัตกรรมทางสังคม เกิดนวัตกรรมชาวบ้าน และต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ชุมชน แห่งการเรียนรู้ที่ต่อยอดเป็นเครือข่ายนวัตกรรมชาวบ้านสู่การสร้างเสริมคุณภาพชีวิต ของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนากระบวนการส่งเสริมนวัตกรรมชาวบ้านของนักวิจัย สามารถ บูรณาการกับบทบาทของอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ซึ่งสามารถขยายผล การดำเนินภารกิจของอาจารย์ทั้ง 4 ภารกิจ ที่จะสอดแทรกการพัฒนาศักยภาพบุคคล และนวัตกรรมทางสังคมอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนพื้นที่

จากการวิจัยเพื่อศึกษากระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชน บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ในด้านการออกแบบนโยบายการพัฒนาตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น ที่เชื่อมโยงกับการประยุกต์จากผลการเสริมสร้างนวัตกรชาวบ้านของพื้นที่ การเป็นผู้นำที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาจังหวัดเชียงราย เช่น การพึ่งตนเองและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์สู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ก่อเกิดผลิตภัณฑ์ชุมชนและการท่องเที่ยว หรือการสืบทอดอุดมการณ์พัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบและเรียนรู้ตลอดชีวิต สู่นโยบายหลักสูตรการศึกษาระดับท้องถิ่นและสถาบันการศึกษานอกระบบ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น โดยสามารถนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พัฒนาชุมชนจังหวัด สถาบันการศึกษา เช่นโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย รวมถึงองค์กรชุมชน ควรมีการออกแบบกระบวนการส่งเสริมนวัตกรชาวบ้านของชุมชน สามารถยกระดับเป็นชุดองค์ความรู้เพื่อสามารถถ่ายทอดและส่งเสริมการจัดการสารสนเทศ ในประเด็นการพัฒนานวัตกรชาวบ้านได้ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างนวัตกรชาวบ้านที่เป็นรูปธรรมสู่การปฏิบัติตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

2. ควรมีการศึกษาแนวทางสนับสนุนหรือวิธีการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมระดับชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยทุนชุมชน หรือการพัฒนาชาวบ้านด้านเทคโนโลยีการผลิต การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม เป็นต้น เนื่องจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในปัจจุบัน ทำให้ในทุกพื้นที่ทั้งชุมชนเมือง และชุมชนชนบทล้วนเกิดปรากฏการณ์ที่สร้างนวัตกรชาวบ้านท่ามกลางวิถีชีวิตปกติใหม่ (New normal) ได้อยู่ตลอดเวลา

3. ควรส่งเสริมให้หน่วยงานภาครัฐ ทำการศึกษาและพัฒนาชุมชนต้นแบบ และแหล่งเรียนรู้ด้านการพัฒนานวัตกรรมสังคม เพื่อต่อยอดการเสริมสร้าง นวัตกรรมชาวบ้าน จากภาคีเครือข่าย ทั้งภาควิชาการ ภาครัฐ และภาคเอกชน รวมถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในการศึกษาความเป็นไปได้ ในการพัฒนาหลักสูตรนวัตกรชาวบ้านในระดับต่าง ๆ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนา แสงล้อมสุวรรณ. 2555. “นวัตกรรมทางสังคม: ประโยชน์ที่มีมากกว่าที่คิด”.

วารสารนักรบริหาร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 33(1): 12-15.

จันทร์ศรี สิมสินธุ์, ภูษิต บุญทองเถิง และทัศนีย์ นาคคุณทรง. (2557).

“นวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”. วารสารบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 12(1): 93-94.

จิราภรณ์ เรื่องดิษฐ์ กาลนิล ประจัญ กิ่งมิ่งแฮ และชนกฤต ทูริสุทธิ์. (2559).

“ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมของเด็กและเยาวชน ระดับประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครอุดรธานี”. วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 5(2): 208-236.

ชินุทัตย์ กาญจนะจิตร และวาสนา อิมเอม. (2545). นวัตกรรมสังคม:

การให้ความหมายและลักษณะกิจกรรมในประเทศไทย.

เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ “แนวทางการสนับสนุน นวัตกรรมสังคม”. 21 ธันวาคม พ.ศ. 2545. สถาบันวิจัยระบบ สาธารณสุข (สวรส.).

ประเวศ วะสี. (2541). ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

สังคมและศีลธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.

สมทรง บรรจงจิตินานต์. (2560). “แนวทางการจัดการชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษาบ้านหัวคู ตำบลพระยาบันลือ อำเภอลาดบัวหลวง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์
(มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 7(1): 185-199.

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2542). นโยบาย
นวัตกรรมทางเทคโนโลยีของประเทศไทย. ฝ่ายนิเทศสัมพันธ์
สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.

สำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. (2553).
แนวทางการพัฒนาทุนชุมชน. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานส่งเสริมการพัฒนา
ทุนชุมชน.

อลงกรณ์ คูตระกูล. (2553). นวัตกรรมสังคม: กรณีศึกษาโครงการของท้องถิ่น
ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์
ดุสิตบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อัศวิน หนูจ้อย, ชไมพร ดิสถาพร และสนอง โลहितวิเศษ. (2560). “การพัฒนา
ศักยภาพผู้นำชุมชนให้เป็นผู้นำชุมชนแห่งการเรียนรู้”. วารสารวิชาการ
อุตสาหกรรมการศึกษา, 11(1): 119-130.

สัมภาษณ์

สุพจน์ หลีจา. 5 มกราคม พ.ศ. 2561. สัมภาษณ์และเอกสารอัดสำเนา.

สุพจน์ หลีจา. 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563. สัมภาษณ์.

อรรถวิทย์ เปี้ยะฝะ. 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563. สัมภาษณ์.